

Urban mühitdə yaşayan təhsilalanların emosional rifahına memarlıq amillərinin təsiri

Nərmin Həsənova 

Açar sözlər: *urban mühit, emosional rifah, memarlıq amilləri, təhsilalanlar, psixoloji sağlamlıq, şəhər memarlığı, təhsil mühiti, urbanizasiya*

Keywords: *urban environment, emotional well-being, architectural factors, learners, psychological health, urban architecture, educational environment, urbanization*

XXI əsrdə urbanizasiya dünyanın əksər ölkələrində sürətlə inkişaf edən sosial proseslərdən birinə çevrilmişdir. Şəhərlərin böyüməsi, əhalinin artması və tikinti sahələrinin genişlənməsi insanların həyat tərzinə ciddi təsir göstərmişdir. Müasir insan gününün böyük hissəsini qapalı məkanlarda, sıx şəhər mühitində və texnoloji sistemlərin içərisində keçirir. Bu dəyişikliklər xüsusilə gənclərin və təhsilalanların psixoloji vəziyyətinə təsirsiz ötüşmür.

Təhsilalanlar məktəb, universitet, kitabxana və digər ictimai məkanlarda uzun müddət vaxt keçirdikləri üçün həmin məkanların memarlıq xüsusiyyətləri onların emosional rifahına birbaşa təsir göstərir. Rahat və işıqlı mühit insanın özünü təhlükəsiz və motivasiyalı hiss etməsinə səbəb olur. Əksinə, qaranlıq, havasız və səs-küylü məkanlar gərginlik və emosional yorğunluq yaradır (Ağayev, 2020, s. 112).

Müasir dövrdə memarlıq yalnız estetik görünüş və funksionallıqla məhdudlaşmır. Artıq insanın psixoloji və emosional ehtiyacları da memarlıq layihələrinin əsas hissəsinə çevrilmişdir. İnsan yönümlü memarlıq anlayışı məhz bu məqsədə xidmət edir. Bu yanaşmaya görə, bina və şəhər mühiti insanların rahatlığını, təhlükəsizliyini və emosional rifahını təmin etməlidir (Süleymanov, 2020, s. 67).

Şəhər mühitində yaşayan tələbələr gündəlik olaraq səs-küy, nəqliyyat sıxlığı, sosial stress və vizual yorğunluqla qarşılaşırlar. Bu faktorlar onların dərslər motivasiyasına, diqqətinə və sosial münasibətlərinə təsir edir. Buna görə də urban memarlığın emosional rifah üzərindəki təsirinin öyrənilməsi həm pedaqoji, həm də psixoloji baxımdan vacib hesab olunur. Urban mühit və emosional rifah anlayışı. Urban mühit insanların şəhər daxilində yaşadığı sosial və fiziki məkanların ümumi sistemidir. Bu mühitə yaşayış binaları, küçələr, parklar, nəqliyyat infrastruktur, təhsil müəssisələri, ictimai obyektlər və sosial fəaliyyət sahələri daxildir. Urban mühit insanın gündəlik davranışlarını formalaşdırır və onun həyat keyfiyyətinə təsir edir (Məmmədov, 2021, s. 51).

Müasir şəhərlərdə sürətli həyat tərzini insanların emosional vəziyyətinə ciddi təsir göstərir. Daim hərəkətilik, nəqliyyat sıxlığı və sosial rəqabət insanlarda gərginlik yaradır. Təhsilənlər isə bu təsiri daha həssas şəkildə hiss edirlər. Onlar həm akademik məsuliyyət, həm sosial münasibətlər, həm də urban mühitin təsiri altında psixoloji yük daşıyırlar. Emosional rifah anlayışı insanın özünü psixoloji cəhətdən rahat, təhlükəsiz və daxili balansda hiss etməsi deməkdir. Emosional rifah yalnız mənfi hisslərin olmaması deyil, eyni zamanda insanın həyatından məmnunluq hiss etməsi ilə əlaqədardır. Emosional rifahı yüksək olan şəxslər daha sosial, daha məhsuldar və daha

motivasiyalı olurlar (Əliyev, 2019, s. 136). Urban mühitin keyfiyyəti emosional rifahla sıx əlaqəlidir. Yaşillıq sahələrinin çoxluğu, rahat ictimai məkanlar və təhlükəsiz küçələr insanın emosional rahatlığını artırır. Əksinə, plansız tikililər, boz və dar məkanlar insanlarda sıxılma hissi yaradır. Buna görə də müasir şəhərsalma siyasətində psixoloji amillərin nəzərə alınması vacib hesab edilir (Həsənov, 2021, s. 88). Memarlıq amillərinin emosional rifahə təsiri – işıqlandırmanın rolu. Təbii işıq insan psixologiyasına ən güclü təsir edən memarlıq amillərindən biridir. Günəş işığı insanın bioloji ritmini tənzimləyir, enerji səviyyəsini artırır və emosional balans yaradır. Təbii işığın çatışmadığı məkanlarda insanlar daha tez yorulur və diqqət problemləri yaşayırlar (Süleymanov, 2020, s. 103).

Təhsil müəssisələrində işıqlandırmanın düzgün təşkili tələbələrin akademik fəaliyyətinə birbaşa təsir edir. Işıqlı auditoriyalar tələbələrin diqqətini artırır və onların özlərini daha rahat hiss etməsinə səbəb olur. Araşdırmalar göstərir ki, günəş işığı daxil olan sinif otaqlarında təhsil alan tələbələr daha yüksək nəticələr əldə edirlər (Abbasov, 2019, s. 214). Qaranlıq və havasız məkanlar isə emosional gərginliyi artırır. Xüsusilə uzun müddət süni işıq altında qalmaq insanlarda psixoloji yorğunluq yarada bilər. Buna görə də müasir memarlıq layihələrində geniş pəncərələrdən və açıq planlaşdırmadan istifadə edilir.

Rənglərin psixoloji təsiri. Rənglər insanın emosional vəziyyətinə təsir edən mühüm vizual amillərdəndir. Memarlıqda istifadə olunan rəng tonları insanların özlərini necə hiss etməsinə təsir göstərir. Açıq və yumşaq rənglər sakitlik və rahatlıq hissi yaradır. Boz və qaranlıq tonların çoxluğu isə insanlarda emosional ağırlıq hissini artırır (Hüseynov, 2017, s. 174).

Yaşıl rəng təbiətlə əlaqələndirildiyi üçün insan psixologiyasında sakitləşdirici təsir yaradır. Mavi rəng insanlarda daxili rahatlıq və təhlükəsizlik hissi formalaşdırır. Sarı rəng isə aktivlik və enerji hissi verir. Buna görə də təhsil müəssisələrinin interyer dizaynında rəng seçimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır (Ağayev, 2020, s. 145). Psixoloqlar qeyd edirlər ki, rənglər insan davranışına və emosional reaksiyalarına təsir edir. Məhz buna görə müasir məktəb və universitetlərdə daha canlı və motivasiyaedici rənglərdən istifadə olunmağa başlanmışdır.

Yaşillıq və təbii elementlər. Urban mühitdə təbii elementlərin mövcudluğu emosional rifahın qorunması üçün çox vacibdir. Ağaclar, parklar və yaşıllıq sahələri insanın psixoloji gərginliyini azaldır və daxili rahatlıq yaradır (Məmmədov, 2021, s. 127). Təbiətlə təmas insanın stress səviyyəsini aşağı salır. Buna görə də müasir şəhərsalma layihələrində yaşıllıq sahələrinin artırılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Təhsil müəssisələrinin ətrafında parkların və açıq istirahət zonalarının olması tələbələrin sosial fəaliyyətinə və emosional rahatlığına müsbət təsir edir.

Yaşıl məkanlarda vaxt keçirən tələbələr daha az stress yaşayır və sosial münasibətlərdə daha aktiv olurlar. Bu tip məkanlar insanların həm fiziki, həm də emosional bərpasına kömək edir (Cəbrayilov, 2022, s. 118).

Səs-küy və məkan sıxlığı. Urban mühitin əsas problemlərindən biri səs-küydür. Davamlı avtomobil səsləri, insanların sıx hərəkəti və yüksək şəhər ritmi insanlarda psixoloji gərginlik yaradır. Xüsusilə tələbələr üçün sakit mühitin olmaması diqqət pozğunluğu və emosional yorğunluğa səbəb olur (Əliyev, 2019, s. 201). Dar koridorlar, sıx auditoriyalar və havasız məkanlar insanlarda narahatlıq hissi yaradır. Bu vəziyyət uzun müddət

davam etdikdə psixoloji tükənməyə səbəb ola bilər. Psixoloqlar qeyd edirlər ki, insanın şəxsi məkan hissini pozulması emosional balansın zəifləməsinə gətirib çıxarır (Kazımov, 2018, s. 233). Məhz buna görə müasir memarlıqda açıq və geniş məkanların yaradılmasına üstünlük verilir. Rahat hərəkət imkanları insanların özlərini daha sərbəst və təhlükəsiz hiss etməsinə kömək edir.

Təhlükəsizlik hissi və sosial məkanlar. Memarlıq insanlarda təhlükəsizlik hissi yaratmalıdır. İnsan özünü təhlükəsiz hiss etdiyi mühitdə daha rahat davranır və sosial münasibətlər qurur. Qaranlıq küçələr, plansız keçidlər və sıx məkanlar insanlarda narahatlıq yaradır (Süleymanov, 2020, s. 149). Təhsil müəssisələrində sosial ünsiyyət üçün nəzərdə tutulmuş açıq məkanların olması tələbələrin emosional rifahına müsbət təsir edir. Rahat kitabxanalar, istirahət zonaları və açıq həyətlər tələbələrin həm ünsiyyət qurmasına, həm də psixoloji baxımdan rahatlaşmasına kömək edir. Sosial məkanların düzgün təşkili tələbələrdə kollektivlik hissini gücləndirir və sosial təcridin qarşısını alır. Bu isə onların emosional sabitliyinə müsbət təsir göstərir (Rüstəmov, 2016, s. 98).

Azərbaycan şəhər mühitində mövcud vəziyyət. Azərbaycanda son illərdə şəhərsalma və memarlıq sahəsində mühüm dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. Yeni tikilən məktəb və universitetlərdə müasir memarlıq elementlərindən istifadə olunur. Geniş auditoriyalar, açıq məkanlar və təbii işıqlandırma sistemi əvvəlki illərlə müqayisədə daha çox tətbiq edilir. Bununla yanaşı, bəzi köhnə təhsil müəssisələrində hələ də dar koridorlar, havasız otaqlar və məhdud sosial məkan problemləri qalmaqdadır. Xüsusilə böyük şəhərlərdə yaşayan tələbələr nəqliyyat sıxlığı və səs-küy səbəbindən daha çox emosional yorğunluq yaşayırlar (Məmmədov, 2021, s. 209).

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, urbanizasiya prosesində psixoloji amillərin nəzərə alınması vacibdir. Təhsil müəssisələrinin memarlıq baxımından insan yönümlü qurulması tələbələrin emosional rifahına müsbət təsir göstərə bilər (Hüseynov, 2017, s. 221).

Təhsil mühitində emosional rifahın artırılması yolları. Təhsilənlərin emosional rifahını qorumaq üçün həm memarlıq, həm də psixoloji yanaşmalar birlikdə tətbiq olunmalıdır. Müasir təhsil müəssisələri yalnız dərs keçirilən məkan deyil, həm də tələbələrin emosional inkişaf mühiti hesab edilməlidir.

Bu məqsədlə təhsil müəssisələrində:

- təbii işıqlandırma sistemi genişləndirilməli;
- yaşıllıq zonaları artırılmalı;
- istirahət və sosial ünsiyyət məkanları yaradılmalı;
- səs izolyasiyası gücləndirilməli;
- interyer dizaynında sakitləşdirici rənglərdən istifadə olunmalı;
- təhlükəsizlik hissi yaradan memarlıq həlləri tətbiq edilməlidir.

Bu tədbirlər tələbələrin stress səviyyəsini azaltmaqla yanaşı, onların motivasiyasını və akademik uğurlarını da artırır (Cəbrayilov, 2022, s. 164). Urban mühitdə memarlıq amilləri insanın emosional rifahına güclü təsir göstərir. Təhsilənlər isə bu təsiri daha çox hiss edən sosial qruplardan biridir. Çünki onlar günün böyük hissəsini təhsil müəssisələrində, ictimai məkanlarda və şəhər mühitində keçirirlər. Memarlıq mühiti insanın emosional vəziyyətini formalaşdırır, onun davranışına və sosial münasibətlərinə təsir edir.

İşıqlı, geniş və təhlükəsiz məkanlar insanlarda rahatlıq və daxili sakitlik yaradır. Yaşıllıq sahələrinin mövcudluğu stressi azaldır

və emosional balansı qoruyur. Əksinə, səs-küylü, dar və boz mühitlər emosional yorğunluğu artırır. Bu işə təhsilalanların həm psixoloji sağlamlığına, həm də təlim fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Müasir memarlıq insanın yalnız fiziki deyil, emosional ehtiyaclarını da nəzərə almalıdır. İnsan yönümlü şəhərsalma yanaşmaları gələcəkdə daha sağlam və sosial baxımdan aktiv nəsilin formalaşmasına kömək edə bilər. Azərbaycanda da təhsil müəssisələrinin memarlıq baxımından yenilənməsi və emosional rifah faktorunun nəzərə alınması vacib istiqamətlərdən biri hesab olunmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A. (2019). *Pedaqogika*. Mütərcim.
2. Ağayev, Ə. (2020). *Təhsil psixologiyası*. Elm və Təhsil.
3. Cəbrayilov, R. (2022). *Müasir təhsil mühiti və şəxsiyyət inkişafı*. Təhsil.
4. Əliyev, C. (2019). *Sosial psixologiya*. Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
5. Həsənov, R. (2021). *Urbanizasiya və sosial mühit*. Elm və Təhsil.
6. Hüseynov, Ə. (2017). *Psixologiyanın əsasları*. ADPU Nəşriyyatı.
7. Kazımov, N. (2018). *Məktəb pedaqogikası*. Maarif.
8. Məmmədov, İ. (2021). *Şəhərsalma və urban mühit*. Şərq-Qərb.
9. Rüstəmov, F. (2016). *Təhsil fəlsəfəsi*. Elm.
10. Süleymanov, A. (2020). *Memarlıq və insan psixologiyası*. Memar Nəşriyyatı.